

Андрушенко О. Ю.,
Житомирський державний університет, м. Житомир

ІНФОРМАЦІЙНА СТРУКТУРА РЕЧЕННЯ: ПРОБЛЕМАТИКА ІСТОРИЧНИХ СТУДІЙ

У статті висвітлені головні положення сучасної теорії інформаційної структури речення, проаналізовані новітні підходи до вивчення ІСР у діахронії, окреслені переваги ознакових синтаксичних моделей в історичних мовних студіях.

Ключові слова: інформаційна структура речення, стара / нова інформація, топік, коментар, фокус, фон, ознакова синтаксична модель.

В статье освещены главные положения современной теории информационной структуры предложения, проанализированы новые подходы к изучению ИСП в диахронии, очерчены преимущества признаковых синтаксических моделей в исторических языковых исследованиях.

Ключевые слова: информационная структура предложения, старая / новая информация, топик, комментарий, фокус, фон, признаковая синтаксическая модель.

The article highlights the main issues of modern theory of sentence information structure, as well as, new approaches to IS analysis in diachrony. It focuses on advantages of cartographic syntactic models in historical language studies.

Key-words: information structure of a sentence, old / new information, topic, comment, focus, background, cartographic syntactic model.

Теорія інформаційної структури речення (ІСР) має на меті пояснити, за якими принципами ми поділяємо інформацію на стару та нову, більш значущу та менш важливу, виявити, як граматики кожної мови кодує ці поняття, дослідити взаємозв'язок синтаксису, семантики та просодії у процесі такого кодування.

Термін «інформаційна структура» досить поширений серед прихильників генеративної парадигми, тоді як у більшості функціональних студій використовують поняття «актуальне» або «комунікативне» членування речення. Позиції функціоналізму в цій царині досить міцні, проте останні здобутки генеративного підходу дають змогу значно поглибити наші знання про ІСР. Так, широке визнання отримала Програма мінімалізму Н. Хомського [2], яка пропонує дериваційну модель речення – створення його із окремих фрагментів та аналіз допустимості їх вживання. Мінімалістська програма, суттєвий внесок у яку зробили видатні лінгвісти (Нелеман, Рейнхард [6], Чинкве [3], та ін.), набуває стрімкого розвитку: її випробовують на матеріалі різних мов, як сучасних, так і давніх.

Привертає увагу той факт, що історичні розвідки, присвячені ІСР, зосереджені, здебільшого, на окремих її аспектах: порядку слів, типових виразах, частках, що маркують компоненти структури та ін. Мета нашого дослідження – виробити стратегію, яка дозволить описати систему граматичних засобів, що обслуговують ІСР, та побудувати її модель з урахуванням останніх генеративних підходів та теорій. Ця модель повинна бути максимально пристосованою до специфіки діахронних досліджень, які ми плануємо здійснити на матеріалі англійської мови від перших писемних пам'яток до сучасного періоду.

Діахронне дослідження здатне детально висвітлити еволюцію мовної системи та пояснити її сучасні перспективи. Іншою перевагою діахронних студій є можливість відтворити сценарій механізму змін та пояснити вплив інтра– чи екстралінгвальних факторів, що дає змогу не тільки спрогнозувати розвиток мови, але й слугує критерієм для різних сучасних лінгвістичних теорій. Розглянемо окремі історичні розвідки, присвячені дослідженню ІСР у межах генеративної парадигми.

Вивчення ІСР в історичній площині пов'язане насамперед з тим, яким чином інформаційно-структурні фактори впливають на синтаксичні зміни [11]. Так, у генеративістиці панують дві протилежні точки зору щодо цього питання. Зокрема Е. Тейлор та С. Пінчук вважають, що прямий зв'язок між ІСР та порядком слів відсутній. Свої висновки вони обґрунтовують на матеріалі 1500 давньо– та середньоанглійських клауз, що містять допоміжні дієслова та об'єкт. У результаті аналізу виявилось, що на позицію об'єкта в реченні впливають три незалежні фактори: текст, інформаційний статус та синтаксична складність самого речення [10].

З іншого боку, Т. Біберауер та А. ван Кеменаде наполягають, що на ранніх стадіях розвитку англійської мови порядок слів був чутливим до ІСР. Аргументом, на відміну від попередніх досліджень, є позиція суб'єкта в реченні, оскільки він, як обов'язковий компонент речення, є визначальним і для сучасної англійської мови. Таким чином, перехід мови від OV-типу до VO-типу протягом давньо– та середньоанглійського періодів відбувався із урахуванням інформаційно-структурних факторів [1].

Проблематиці впливу ІСР на синтаксис давньонімецької мови присвячені праці С. Петрової та Р. Хінтерхольцеля, в яких автори доводять, що різний порядок слів відбиває членування інформації на топік :: коментар та фокус :: фон [4; 7]. У розвідках М. Вестергард розглянуто взаємовплив ІСР та синтаксису у норвезькій мові на різних її історичних етапах [11].

Привертають увагу діахронні розвідки у романських мовах, які дають змогу пояснити вплив ІСР на механізми скремблінгу об'єкта зокрема у сучасній португальській [5]. Питанню порядку слів за період від давньо– до сучасної іспанської присвячені дослідження І. Сітаріду, яка доводить, що давньоіспанський порядок слів з дієсловом у другій позиції зумовлений особливостями інформаційної структури, а чутливі до дискурсу елементи зустрічаються, зазвичай, у позиції перед дієсловом [9].

Як свідчить наведений вище матеріал, автори зосереджуються на окремих, хоча і важливих, аспектах теорії інформаційної структури. Вочевидь, є потреба у комплексному підході до проблеми діахронного дослідження ІСР, зокрема, створенні її генеративної моделі.

Як відомо, слова в реченні комбінуються в лінійну послідовність, яку вимовляє мовець, та реконструюються в конститuentи, що певним чином обробляє та декодує слухач. Дослідження ICP передбачає вивчення її взаємодії з такими лінгвістичними рівнями як морфологія, синтаксис, просодія, семантика та прагматика, тому одним із завдань є визначення того, який з мовних рівнів спрацьовує першим при породженні висловлювань. Вочевидь, на це впливають особливості різних історичних періодів розвитку мови, оскільки основні і допоміжні засоби та їх взаємозв'язок можуть змінюватися з плином часу. Наприклад, для сучасної англійської мови з її усталеним порядком слів SVO, найбільш вагомим при визначенні таких компонентів як топик :: коментар, фокус :: фон, стара :: нова інформація для мовця і слухача є інтонація та нуклеарний наголос в реченні. Проте, як стверджують науковці, для давньоанглійської мови таким критерієм виступає синтаксична будова речення, оскільки вивчення просодичних явищ є неможливим [1].

Зазначимо, що у сучасних мовах головні методи при визначенні фокусу :: фону, топіку :: коментаря, старої :: нової інформації спираються на просодію та широко застосовують експериментальні методики запитань-відповідей. Оскільки різноманітні просодичні моделі непридатні для вивчення ICP у давніх мовах, нам слід зосередитись на іншому типі – синтаксичних моделях інформаційної структури.

Генеративні моделі, які описують засоби вираження ICP, умовно поділяють на конфігураційні та ознакові. Серед останніх найбільш відомою є модель Л. Ріцці [8]. Вона передбачає виявлення у компонентів речення наступних ознак: Foc – фокус, Top – топик, Ground – фон. Речення представлене наступною формулою:

(1) [ForceP[TopP[FocP[FinP[TP...]]]], де ForceP (силова фраза) встановлює відношення речення до контексту, включаючи інформацію про тип речення; TopP (топик) презентує стару інформацію в контексті; FocP (фокус) експлікує нову інформацію; FinP (фінітна група) містить такі елементи як час, спосіб, стан тощо. Отже, топик і фокус є «сендвічами» між ForceP та FinP. Наведемо приклад використання ознакової моделі Ріцці:

(2) And hyre hired-cnihtas hi eadmodlice cyston (Eug: 249/40) – and her household-servants humbly kissed her.

Згідно формули (1) *hyre hired-cnihtas* має ознаки Foc, *hi* – Top. Зв'язок з фонологією у ознакових моделях виглядає наступним чином: слово або словосполучення, які відповідають ознаці Foc, отримують головний наголос. Інформаційно-структурні ознаки здатні провокувати переміщення компонентів речення у відповідності до головних положень мінімалізму: розширеним принципом проєкції, теорією переміщень та принципом узгодження ознак [2].

Конфігураційні моделі спираються на загальні властивості структури речення, зокрема ієрархічні відносини включення та глибину у процесі деривації. Їх особливістю є використання як синтаксичної, так і просодичної структури. Отже, фокусу у таких моделях відповідає конфігурація з компонентом речення, на який припадає головний наголос. Поширеною є конфігураційна модель Т. Рейнхарт та А. Неелемана [6]. Головним у їх концепції є поняття «множини фокусів» із якої на інтерфейсі між дискурсною системою та граматичною виокремлюється лише один. До такої множини автори пропонують відносити усі складові, що містять головний наголос, а для визначення остаточного варіанту використовувати дискурсну прив'язку.

При створенні моделі інформаційної структури, максимально пристосованої для діахронних досліджень, будемо керуватись наступним: усі синтаксичні явища в царині ICP є первинними, а просодичні – похідні від них. Отже, найбільш придатними для нас є ознакові моделі, які дозволяють не тільки визначити інформаційно-структурні компоненти речення, а й зробити припущення відносно його просодичної складової. Використання такої моделі при вивченні спочатку давніх текстів, а потім на матеріалі сучасної англійської мови, здатне довести її достовірність та ефективність.

Література:

1. Biberauer T. Kemenade A. van. Subject Positions and Information-Structural Diversification in the History of English // Catalan Journal of Linguistics. Generative Diachronic Syntax: Word Order and Information Structure / Ed. Batllori M., Hernanz L. – 2011. – Vol. 10. – P. 17-70.
2. Chomsky N. The Minimalist Program. – Cambridge, Mass. : MIT Press, 1995. – 420 p.
3. Cinque G. Restructuring and Functional Heads. – Oxford : Oxford University Press, 2006. – 220 p.
4. Hinterhölzl R. The Role of Information Structure in Word Order Variation and Word Order Change // Information Structure and Word Order Change: New Approaches to Word Order Variation in Germanic. – Berlin; New York : Mouton der Gruyter, 2009. – P. 49-67.
5. Martins M. The Loss of IP-Scrambling in Portuguese: Word Order Variation and Change // Syntactic Effects of Morphological Change / Ed. D. Lightfoot. – Oxford; N.-Y. : Oxford University Press, 2002. – P. 232-248.
6. Neeleman A., Reinhart T. Scrambling and the PF Interface // The Projection of Arguments: Lexical and Compositional Factors / Eds. Butt M., Geuder W. – Stanford CA : CSLI Publications, 1998. – P. 309-353.
7. Petrova, S. A Discourse-Based Approach to Verb Placement in Early West-Germanic // Interdisciplinary Studies on Information Structure. – Amsterdam; Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2006. – P. 153-185.
8. Rizzi, L. The Fine Structure of the Left Periphery // Elements of Grammar. – Dordrecht : Kluwer, 1997. – P. 281-337.
9. Sitaridou I. Word Order and Information Structure and Old Spanish // Catalan Journal of Linguistics. Generative Diachronic Syntax: Word Order and Information Structure / Ed. Batllori M., Hernanz L. – 2011. – Vol. 10. – P. 159-184.
10. Taylor A., S. Pintzuk. VO Order, Clause Type and Information Status in Old English. Paper Presented at the 10th Diachronic Generative Syntax Conference. – Cambridge, UK, July 2010.
11. Westergaard M. Subject Positions and Information Structure: The Effect of Frequency on Acquisition and Change // Studia Linguistica. – 2011. – Vol. 3. – P. 299-332.